

The concept of negation must be broadened to embrace not only the propositional act, but also the act of intentional violation of pragmatic rules which changes the character of a speech act. The ironic speaker's incorrect manipulation with the felicity conditions of a speech act may be described as their indirect negation affecting the pragmatic level of meaning.

It is found that for the majority of ironic assertions pragmatic negation is accompanied by propositional negation while some of them, though truthful in content, involve the speaker's violation of the informativeness criterion for asserting. Two special types of noncategorical ironic assertions which generate hedges for negation on both propositional and pragmatic levels are distinguished: the act of intentional understatement and the act of supposition. The cases in which the process of interpretation of an ironic utterance results in the meaning opposite to its direct meaning seems to represent the most trivial kind of irony.

The research shows that the interpretation of ironic utterances is only an approximation to the author's meaning, because a real act of ironic communication comprises indirect meaning only. However, this fact does not contradict the viability of carrying out an interpretation procedure which takes into account the direct meaning of an utterance, the speaker's adherence to pragmatic rules, as well as similitude of the information potentials and value paradigms of the communicants.

Keywords: speech act, ironic assertion, indirect/pragmatic negation, felicity conditions, interpretation, proposition, truth, informativeness

УДК 811.161.2'366.593:124.5

ОСОБЛИВОСТІ ВИДОВИХ ПРОТИСТАВЛЕНЬ ІМПЕРАТИВНИХ ФОРМ ДЛЯ ВИРАЖЕННЯ АКСІОЛОГІЧНИХ ВІДТІНКІВ ЗНАЧЕНЬ

О. В. ХАЛІМАН, кандидат філологічних наук, докторант,
Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

E-mail: khaliman_oksana@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-6952-0627

Анотація. У статті проаналізовано особливості функціонування імперативних форм недоконаного й доконаного видів для вираження аксіологічних смислів. Описано типові контексти видових протиставлень для моделювання негативної оцінки в сучасній українській мові.

У конкретній комунікативній ситуації адресант надає перевагу тій чи тій, оптимальній для конкретної комунікативної ситуації видовій імперативній формі. Заміна узвичаєної для очікуваних імперативних ситуацій (мовленнєві жанри запрошення, пропозиції) форми недоконаного виду дієслова на форму доконаного виду збільшує дистанцію між комунікантами, що сприймається негативно з огляду на досвід комунікативної практики. Імператив сприймають як категоричну вимогу, наказ, що потребує негайного виконання з волі мовця, тому може мати негативний відтінок для адресата. З'ява негативного відтінку й відбувається через ігнорування особливостей протікання дії, через зосередженість на результаті дії та через збільшення дистанції між співрозмовниками. Ступінь вияву негативу може варіюватися на шкалі оцінки від незначного до максимального, що модифікують лексичне значення слова, інтонація, особливості стосунків між комунікантами та комунікативної ситуації.

Ключові слова: грамати́ка оцінки, імператив, недоконаний і доконаний види, прагматична, українська мова

Одне з важливих завдань сучасної лінгвістики – аналіз граматичних категорій в аспекті сучасних мовних процесів із залученням фактів живого мовлення. Такий підхід передбачає комплексне дослідження взаємодії мовної системи й мовленнєвої діяльності, дає змогу відобразити ті способи інтерпретації граматичної семантики, що визначаються з позиції мовця, який має право вибору не тільки регулярних, а й нерегулярних (і тому виразних) мовних засобів [7, с. 245]. Функційний, комунікативно-прагматичний підхід є також основою граматики оцінки – опису граматичних одиниць як засобів вираження аксіологічних значень [4]. Особливості дієслівних категорій (вид, час, спосіб, особа та ін.) зумовлюють їхнє своєрідне функціонування в зазначеному аспекті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання аспектології мають добру традицію дослідження, оскільки розглянуті в роботах К. Аксакова, Ф. Буслаєва, Ф. де Соссюра, В. Виноградова, О. Потебні, П. Фортунатова, О. Шахматова, знаходять послідовне висвітлення в працях сучасних мовознавців – О. Бондарка, М. Гловинської, К. Городенської, В. Горпинича, О. Ісаченка, Ю. Маслова, О. Падучевої, О. Петрухіної, О. Соколова, О. Ремчукової, О. Титаренко, М. Шелякіна та ін. Однак, незважаючи на довгу традицію й значні досягнення у вивченні видових дієслівних форм, окремі його аспекти залишаються дискусійними й не висвітленими, зокрема видові форми не були предметом окремого аналізу як засоби вираження оцінки, що викликає необхідність продовження розробки проблеми й зумовлює **актуальність** цього дослідження.

Мета цієї лінгвістичної розвідки – з'ясувати особливості контекстуальних видових протиставлень імперативних форм для вираження аксіологічних смислів. У процесі дослідження було застосовано описовий **метод** (прийоми внутрішньої й зовнішньої інтерпретації); **метод** моделювання покладено в основу дослідницького абстрагування для виявлення ознак фактичного матеріалу через його мисленнєве й формалізоване подання. Для дослідження оцінної семантики використано **методи** компонентного, контекстуального, порівняльного аналізів; **методи** вибірки – для відбору фактичного матеріалу.

Результати.

Семантику видової пари в лінгвістиці тлумачать так: «...дієслово недоконаного виду як компонент видової пари означає дію, процес або стан, що тривають, внутрішньо ще не обмежені, але спрямовані на досягнення своєї внутрішньої межі; дієслово доконаного виду як співвідносний з ним другий компонент видової пари виражає дії, процеси та стани, які досягли своєї внутрішньої межі, тобто передають внутрішньо обмежену, цілісну дію або внутрішньо обмежені, цілісні процеси чи стани» [2, с. 225].

Увагу привертають контексти, у яких мовець, «граючись» видовими дієслівними формами, зокрема імперативними, регулює збільшення або зменшення дистанції зі співрозмовником, напр.: *Сідайте...*(пауза) *Сядьте!* Як видається, форма ДВ, що відзначається більшою категоричністю, сприймається як наказ, а не як прохання, тому вона має негативний відтінок значення. Проте, як наголошує А. Болотнікова, «узагальнення на зразок «імператив доконаного виду є ввічливішим, ніж недоконаного» або навпаки є можливим тільки з урахуванням комунікативної ситуації, соціобіологічних характеристик учасників інтеракції, бенефактивності дії, соціальної й психологічної дистанції та інших прагматичних характеристик» [1, с. 142].

Актуалізовані вище дієслівні форми на матеріалі російської мови розглядає І. Голуб, коментуючи можливість їхнього варіативного вживання в наказовому й умовному способах, хоча наводить приклади лише наказового, порівн.: *Сядь. – Садись; Зайдите! – Заходите!* [3, с. 305]. Такі висловлювання нейтралізують видове протиставлення й допускають синонімію видових форм, що відрізняються стилістичними параметрами. На думку названої вище дослідниці, «форми недоконаного виду мають відтінок запрошення, а форми доконаного виду

відзначаються більш категоричним вираженням спонукання, вони означають швидше наказ, ніж прохання, порівн. (наводимо ілюстративний матеріал, поданий у роботах дослідників-русистів, у перекладі українською; збереження семантики засвідчує актуальність зазначених тверджень і для української мови): **Розповідайте, розповідайте, ми уважно слухаємо!** – Ану, **розкажи**, як ти там жив ці два роки (М. Горький)» [3, с. 305–306]. В інших випадках (наприклад, у разі повторення дієслова й зіставлення видових форм), на думку І. Голуб, смисловий відтінок більш різкої й рішучої вимоги може виражати НДВ (у перекладі укр.): **Виверніть кишені! Ну, живо! Що я вам кажу? Вивертайте!** (М. Островський). Однак у згаданому дослідженні відсутні пояснення, чому саме в одних контекстах більшою категоричністю відзначаються форми доконаного, а в інших – недоконаного виду.

Закономірності використання видів в імперативі, як зазначає О. Петрухіна, можуть бути зумовлені особливостями комунікативної ситуації. Нейтральне спонукання до дії виражає ДВ (у перекладі укр.: **Завтра на урок принесіть цей журнал, а поки що дістаньте підручник**), дієслова НДВ – більш категоричне й нетерпляче спонукання (у перекладі укр.: **Діставайте швидше!**) [6, с. 75]. Проте в етикетних конструкціях, мовленнєвих жанрах *запрошення, привітання, прощання*, як пише названа вище дослідниця, «функція нейтрального спонукання закріпилася за НДВ, тоді як ДВ виражає пряме спонукання до дії, мотивоване конкретною ситуацією, порівн.: **Проходьте! Роздягайтеся! Сідайте! – Пройдіть, будь ласка, в сусідню кімнату і почекайте лікаря там! Сядьте, будь ласка, на інший стілець, цей поламаний**» [6, с. 75]. Однак і в цій науковій розвідці не знаходимо коментарів щодо такої варіативності вживань.

Детально описуючи комунікативно-прагматичні особливості використання видових форм у наказовому способі, М. Шелякін докладно характеризує особливості відповідних комунікативних ситуацій та виокремлює систему прагматичних смислів, що актуалізуються в процесі вживання зазначених граматичних форм [Див. про це 8, с. 124]. Дослідник виділяє два параметри розрізнення таких комунікативних ситуацій і моделювання прагматичних смислів. Це залежить від того, а) є вони очікуваними чи не очікуваними для виконавця, а також від того, б) у яких стосунках перебувають мовець і адресат волевиявлення [8, с. 124].

В очікуваних імперативних ситуаціях, як переконує М. Шелякін, актуалізація залучення адресата до здійснення дії мотивована, тому й узвичаєна в таких контекстах форма НДВ є прагматично нейтральною, наприклад, у ситуації ввічливого запрошення (порівн. у перекладі укр.): **Проходьте, роздягайтеся, сідайте**. Це зауважує й А. Болотнікова, пояснюючи, що «відправник знає, що ситуація є відомою для одержувача, і він тільки чекає від нього формальної пропозиції відповідно до правил етикету» [1, с. 150]. Для вираження таких прагматичних смислів, як зазначено вище, більш прийнятною є форма НДВ, оскільки саме така імперативна форма передбачає виконання дії безпосередньо після наказу або відносної точки відліку, актуалізує включення адресата у виконання дії, вербалізуючи зв'язок із теперішнім часом, надає наказу характер негайності [Див. про це 8, с. 124].

Грунтовний аналіз семантики й прагматики імператива, зокрема й особливостей актуалізації категорії виду, знаходимо в працях О. Падучевої [5]. Характеризуючи параметри функціонування НДВ, ця дослідниця виділяє й детально описує три його компоненти, що базуються на реалізації системи смислів: (1) «увага до початкової фази», (2) «негайно», (3) «зумовленість дії ситуацією» [5, с. 68–75].

На думку М. Шелякіна, уживання форми ДВ в цьому разі внесло б відтінок «сухості», «офіційності», оскільки ДВ акцентує увагу на досягненні межі дії, а не на власне її здійсненні, що очевидно, зокрема, у таких ситуаціях (у перекладі укр.): **Сідайте...** – Але Симон продовжував стояти й затуляв Бочкова ... – Картинкін, **сядьте**. – Але Картинкін все стояв. – Картинкін, **сядьте**. – Але Картинкін все

стояв і сів тільки тоді, коли підбіг пристав ... трагічним шепотом промовив: – **Судіти, судіти!** (Л. Толстой) [8, с. 125]. Як бачимо, форму dokonаного виду вживають тоді, коли її «ілокутивна сила сфокусована на кінцевій фазі дії, на досягненні мети», вона «мінімалізує втручання в персональну сферу адресата» [1, с. 148]. До речі, в останньому реченні наведеного вище прикладу для вираження наказу використано форму інфінітива, що має свої особливості функціонування як засіб вираження оцінки.

А. Болотнікова теж порівнює такі видові пари в аспекті категорії ввічливості. На її думку, *Сідайте!* у звертанні до гостей сигналізує те, що адресант виконує дію, викликану ситуацією, водночас *Сядьте!* – те, що дія не зумовлена самою ситуацією, а є тільки волею відправника [1, с. 143]. Очевидно, з'ява негативного відтінку й відбувається (а) через ігнорування особливостей протікання дії, (б) через зосередженість на результаті дії та (в) через збільшення дистанції між співрозмовниками. Порівняємо ширші контексти: *Сідайте, де вам зручно / Сядьте нарешті*. В останньому прикладі з формою ДВ, на відміну від попереднього, для адресанта важливий кінцевий результат, а не особливості протікання дії, зручності адресата й т. ін., крім того, негайний результат важливий саме для мовця.

Використовуючи узагальнені А. Болотніковою дані видової кореляції в межах вираження категорії ввічливості [1, с. 159], можемо зробити висновок про умови породження оцінки під час заміни чи комбінації видових форм (Див. Табл. 1).

Таблица 1

Особливості з'яви оцінки під час заміни / комбінації видових форм

Очікувана імперативна ситуація	Очікувана / неочікувана імперативна ситуація
Етикетна формула – НДВ – дія, викликана ситуацією; – зменшення дистанції між співрозмовниками (позитивна ввічливість); – у результаті зацікавлений адресат / мовець і адресат; – негайне виконання.	Вияв категорії оцінки – ДВ – дія, викликана волею адресанта; – мінімальне втручання в персональну сферу співрозмовника (негативна ввічливість); – у результаті зацікавлений адресант; – негайне виконання.

Отже, заміна узвичаєної для очікуваних імперативних ситуацій (мовленнєві жанри *запрошення, пропозиції*) форми НДВ на форму ДВ збільшує дистанцію між комунікантами, що негативно сприймається з огляду на комунікативну практику. Імператив сприймають як категоричну вимогу, наказ, що потребує негайного виконання з волі мовця, тому може мати негативний відтінок для адресата. У мовленнєвому акті наказу, як наголошує О. Падучева, «переважає ДВ, і це впливає з характеристики НДВ: форма НДВ представляла б спонукання до дії як мотивоване ситуацією; однак наказ не потребує такої мотивації – у ситуації наказу достатньою мотивацією спонукання слугує соціальний пріоритет мовця» [5, с. 76]. Ступінь вияву негативу може варіюватися від незначного до максимального, що модифікують лексичне значення слова, інтонація, особливості стосунків між комунікантами та комунікативної ситуації. Наведені твердження ілюструють численні приклади (Див. Табл. 2).

Таблиця 2

Уживання видових форм в імперативних конструкціях

Очікувана імперативна ситуація (НДВ)	Очікувана / неочікувана імперативна ситуація (ДВ + оцінка)
– Сонечку... Прокидайтеся... Треба прокидатися (Люко Дашвар, Мати все); – Сідай, Степане (Люко Дашвар, Молоко з кров'ю); – Лягай поспи... Звалишся, що буде (Люко Дашвар, Село не люди); – Надягай мої джинси, – запропонував Макар (Люко Дашвар, Рай. Центр).	– Ану бігом вмийся! Оце зараз прийде Степан, а ти як мимра зарюмсана (Люко Дашвар, Молоко з кров'ю); – Зніми! – і зиркнув на Марусю гнівно (Люко Дашвар, Молоко з кров'ю); – Відчиніть! Бо ви ж мене не знаєте... (Люко Дашвар, Рай. Центр); – Розкажуй! – велів хижо (Люко Дашвар, На запах м'яса); – Давай! Усе розкажуй! (Люко Дашвар, На запах м'яса).

Численні елементи контексту засвідчують віднесеність наведених ілюстрацій до виділених вище типів: 1) зменшення дистанції між співрозмовниками (інтимізація завдяки пестливому звертанню – *Сонечку*); 2) вияв дії, викликаній ситуацією (*Треба прокидатися*); 3) негайне виконання того, що вимагається (*бігом*); 4) моделювання мовленнєвого жанру *пропозиції* (*запропонував*), актуалізація значення оцінки, зокрема її смислових відтінків (*гнівно*, *хижо*).

Порівняємо наведені вище речення з оцінними формами ДВ зі змодельованими варіантами в НДВ: *Сину, вставай, умивайся; Маринко, знімай рукавиці; Відчиняйте, заходьте...; Розкажи мені, друже...* Такі висловлювання з імперативними формами НДВ репрезентують мовленнєвий жанр *пропозиції*, викликаній ситуацією, та не виражають категоричної вимоги й відповідно негативного відтінку.

Однак, моделюючи видові форми й комунікативні ситуації з актуалізацією інших дієслів, простежуємо, що описана модель відтворюється непослідовно. Не завжди під час заміни виду з'являється категоричність і негативна оцінка відповідно. Зважаючи на зазначене, А. Болотнікова розмірковує про ще одну важливу особливість – бенефактивність (каузована дія здійснюється на користь адресата або на користь обох співрозмовників). На думку названої дослідниці, якщо дію виконують в інтересах того, хто запитує, можливі дві ситуації: а) актуалізація коректної нейтрально-ввічливої форми доконаного виду й б) моделювання солідарно-ввічливої форми недоконаного виду: *Можна взяти ручку? – Візьміть! / Беріть!* Тому можемо зробити висновок, що в цьому разі за умови варіації видових форм оцінка не виникає.

Звісно, заміна видових форм для вираження негативу можлива для парновидових дієслів, обидві видові пари яких є вживаними, не суперечать граматичним та фонетичним особливостям української мови, тобто мовець робить вибір форми з конкретною комунікативно-прагматичною метою.

Для успішної реалізації описаних комунікативних ситуацій їхні особливості, зокрема пов'язані з функціонуванням видових форм, мають однаково сприймати й трактувати обидва учасники. Наприклад, оцінку дії як зумовленої ситуацією під час використання форм НДВ, про що пише О. Падучева, «мають розділяти обидва учасники мовленнєвого акту» [5, с. 73]. Багата палітра значень видових форм («описаних мовленнєвих актів усе ж не вистачає для опису всіх контекстів уживання НДВ в імперативі» [5, с. 79]) може створювати непорозуміння в комунікації, спричиняти комунікативні девіації через неоднозначне сприйняття змодельованих прагматичних смислів мовцем й адресатом. Наприклад, у ситуаціях ввічливого звертання можливе й уживання ДВ (якщо мовець не вважає своє спонукання зумовленим ситуацією:

Почекаємо тут. Сядьте! [5, с. 77]), що адресат може сприйняти негативно через описаний вище досвід уживання імперативних форм.

Висновки. Отже, у конкретній комунікативній ситуації адресант надає перевагу тій чи тій оптимальній видовій імперативній формі. Як бачимо, стандартні етикетні формули передбачають узвичаєне використання певних імперативних видових форм, заміна видової імперативної форми формує механізм моделювання оцінних смислів.

У **перспективі** плануємо продовжити аналіз транспозиційних уживань імперативних видових форм у неочікуваних імперативних ситуаціях, okazіональних видових форм, okazіональних вторинних імперфективів та ін. в аспекті теорії аксіологічної прагмалінгвістики, граматики оцінки.

Список використаних джерел

1. Болотнікова, А. П. Граматичні індикатори вираження категорії ввічливості в українській мові [Текст] : дис. ... кандидата філ. наук / А. П. Болотнікова. – Запоріжжя, 2018. – 257 с.
2. Вихованець, І. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови [Текст] / І. Вихованець, К. Городенська. – Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
3. Голуб, И. Б. Стилистика русского языка [Текст] / И. Б. Голуб. – М. : Айрис-пресс, 2003. – 448 с.
4. Космеда, Т. А. «Граматика оцінки» як актуальна проблема сучасного мовознавства [Текст] / Т. А. Космеда, О. В. Халіман // Лінгвістичні студії. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – Вип. 22. – С. 36–40.
5. Падучева, Е. В. Семантические исследования: Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива [Текст] / Е. В. Падучева. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Языки славянской культуры, 2010. – 480 с.
6. Петрухина, Е. В. Русский глагол: категории вида и времени (в контексте современных лингвистических исследований): учебное пособие [Текст] / Е. В. Петрухина. – М. : МАСК Пресс, 2008. – 208 с.
7. Ремчукова, Е. Н. Грамматические категории в зеркале креативности [Текст] / Е. Н. Ремчукова // Лингвистика креатива-1: коллективная моногр. – Екатеринбург: ФГБОУ ВПО «Урал. гос. пед. ун-т», 2013. – 369 с.
8. Шелякин, М. А. Функциональная грамматика русского языка [Текст] / М. А. Шелякин. – М. : Русский язык, 2001. – 288 с.

References

1. Bolotnikova, A. P. (2018). Hramatychni indykatory vyrazhennia katehorii vichlyvosti v ukrainiskii movi [Grammatical markers of the expression of politeness category in the Ukrainian language]. Zaporizhzhia, 257.
2. Vykhovanets, I., Horodenska, K. (2004). Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy: Akademichna hramatyka ukrainskoi movy [Theoretical morphology of the Ukrainian language: Academic grammar of the Ukrainian language]. Kyiv: Univ. vyd-vo "Pulsary", 400.
3. Golub, I. B. (2003). Stilistika russkogo yazyka [Stylistics of the Russian language]. Moscow: Ajris-press, 448.
4. Kosmeda, T. A., Khaliman, O. V. (2011). «Hramatyka otsinky» yak aktualna problema suchasnoho movoznavstva [«Grammar of evaluation» as an actual problem of modern linguistics]. Linguistic studios. Donetsk : DonNU, 22, 36–40.
5. Paducheva, E. V. (2010). Semanticheskie issledovaniya: Semantika vremeni i vida v russkom yazyke; Semantika narrativa [Semantic research: Semantics of time and aspect in Russian; Narrative semantics]. 2-e izd., ispr. i dop. Moscow: Yazyki slavyanskoj kul'tury, 480.
6. Petrukhina, E. V. (2008). Russkij glagol: kategorii vida i vremeni (v kontekste

sovremennykh lingvisticheskikh issledovaniy) [Russian verb: categories of aspect and time (in the context of modern linguistic research)]. Moscow: MASK Press, 208.

7. Remchukova, E. N. (2013). Grammaticheskie kategorii v zerkale kreativnosti [Grammatical categories in the mirror of creativity]. Linguistic creativity-1. Ekaterinburg: FGBOU VPO «Ural. gos. ped. un-t», 2013. С. 245–268.

8. Shelyakin, M. A. (2001). Funktsional'naya grammatika russkogo yazyka [Functional grammar of the Russian language]. Moscow: Russkij yazyk, 288.

ОСОБЕННОСТИ ВИДОВЫХ ПРОТИВОПОСТАВЛЕНИЙ ИМПЕРАТИВНЫХ ФОРМ ДЛЯ ВЫРАЖЕНИЯ АКСИОЛОГИЧЕСКИХ ОТТЕНКОВ ЗНАЧЕНИЙ

Халиман О. В.

Аннотация. В статье проанализированы особенности функционирования императивных форм несовершенного и совершенного видов для выражения аксиологических смыслов. Описаны типичные контексты видовых противопоставлений для моделирования отрицательной оценки в современном украинском языке.

В конкретной коммуникативной ситуации адресант предпочитает ту или иную, оптимальную для конкретной коммуникативной ситуации видовую императивную форму. Замена общепринятой для ожидаемых императивных ситуаций (речевые жанры приглашение, предложения) формы несовершенного вида глагола на форму совершенного вида увеличивает дистанцию между коммуникантами, что воспринимается отрицательно благодаря коммуникативной практике, в частности в ситуации, если ранее эта дистанция была несколько меньшей. Императив воспринимается как категорическое требование, приказ, требующий немедленного выполнения воли говорящего, поэтому адресат может отрицательно воспринять данную информацию. Появление отрицательного смыслового оттенка и происходит из-за игнорирования особенностей протекания действия, сосредоточенности на результате действия и увеличения дистанции между собеседниками. Степень проявления негативного смысла может варьироваться на шкале оценки от незначительного до максимального, что модифицируют лексическое значение слова, интонация, особенности отношений между коммуникантами и коммуникативной ситуации.

Ключевые слова: грамматика оценки, императив, несовершенный и совершенный виды, прагмалингвистика украинский язык

THE PECULIARITIES OF ASPECT IMPERATIVE FORMS OPPOSITIONS FOR THE EXPRESSION OF AXIOLOGICAL MEANINGS

O. V. Khaliman

Abstract. The peculiarities of imperative forms functioning of imperfect and perfect modes for the expression of axiological meanings were analyzed in the article. The typical contexts of species contradictions for modeling negative evaluation in modern Ukrainian language were described.

In a particular communicative situation, the addressee prefers a certain optimal mode-specific imperative form. The replacement of the usual imperative situation (speech genres of invitation, suggestions) of the form of an imperfect verb with the form of a perfect mode increases the distance between collocutors, which is negatively perceived in the light of communicative practice, in particular in a situation where earlier this distance was shorter. An imperative is perceived as a categorical requirement, an order that requires immediate execution at the will of the speaker, therefore, may have a negative meaning for the addressee. The appearance of a negative meaning is due to ignoring the peculiarities of

the action, due to the concentration on the result of the action and the increase in the distance between the collocutors. The degree of negative manifestation may vary on the scale of evaluation from the smallest to the maximum, which modifies the lexical meaning of the word, intonation, the peculiarities of the relations between communicants and the communicative situation.

Keywords: grammar of estimation, imperative, imperfect and perfect modes, pragmalinguistics, Ukrainian language

УДК 811.161.2373

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ЧАС» У МОВІ ПОВІСТІ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА «ГУСИ-ЛЕБЕДІ ЛЕТЯТЬ»

А. В. ГОРОБЕЦЬ, викладач,
Вінницький національний аграрний університет,
аспірант кафедри української мови,
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
E-mail: allagor1992@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7186-6782

Анотація. У статті досліджено особливості лексико-семантичного поля «час», вивчено його структуру, здійснено аналіз тематичних груп лексики на позначення часових відрізків, простежено зв'язок філософії авторського світосприйняття крізь призму часових вимірів із мовними засобами її вираження на матеріалі автобіографічної повісті Михайла Стельмаха «Гуси-лебеді летять». Статтю присвячено питанням структуризації лексико-семантичного поля «час», розглянуто й схарактеризовано темпоральні номінації у складі фразеологізмів, ужитих у повісті, а також подано приклади авторських мовних засобів на позначення часових відрізків, утворених на підставі народознавчих спостережень. У структурі лексико-семантичного поля «час» визначено три основні компоненти: ядро час, центр – лексеми, які позначають часові проміжки і належать до тематичних груп «пори року», «частини доби», «назви періодів життя» та периферійну організацію: прикметниково-іменникові словосполучення, у яких лексема зі значенням темпоральності втрачає самостійність і набуває відтінків значення слова, з яким поєднана, а також елементи надфразової єдності, які не позначають темпоральність безпосередньо, а сприяють розумінню тексту читачем, викликаючи у нього ряд асоціацій: тактильних, зорових, слухових, нюхових тощо.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, тематична група, темпоральні номінації, ядро поля, центр поля, периферійна організація

Мета статті полягає в аналізі елементів лексико-семантичного поля (ЛСП) «час» у мові автобіографічної повісті М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять». Її **завдання:** визначити структуру ЛСП «час»; класифікувати елементи ЛСП «час» відповідно до лексико-семантичних груп у межах поля.

Актуальність. З кінця ХІХ століття лексико-семантичні поля перебувають у центрі уваги дослідників-мовознавців, оскільки мова є дзеркалом внутрішнього світу мовця, його світобачення, ментальних та національних особливостей, а подекуди й характеризує життя епохи, її настрої, специфіку. За радянських часів мова творчості